

УДК 141.7(477)»18»:130.1П.Юркевич

Х. Р. Рославіцька,

аспірант Львівського національного університету ім. Івана Франка

ГУМАНІСТИЧНИЙ ІДЕАЛ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОСТІ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

У статті приділено основну увагу духовному житті людини як основі гуманістичного ідеалу в українській релігійно-філософській думці кінця XIX – початку XX ст. З'ясовано філософсько-антропологічне вчення та визначено суть християнського ідеалу філософа. Проаналізовано спадщину українського мислителя, філософа Памфіла Юркевича. Продемонстровано значний внесок Памфіла Юркевича у розвиток української традиції «філософії серця», тобто мова йде про «внутрішню людину» та «людину серця». Звернено увагу на аспекти духовної природи людини.

Ключові слова: гуманізм, духовність, ідеал, ідея, людина, «філософія серця», християнський гуманізм.

ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ ИДЕАЛ КАК ОСНОВА ДУХОВНОСТИ ПАНФИЛА ЮРКЕВИЧА

В статье уделено основное внимание духовной жизни человека как основе гуманистического идеала в украинской религиозно-философской мысли конца XIX – начала XX в. Выяснено философско-антропологическое учение и определена суть христианского идеала философа. Проанализировано наследие украинского мыслителя, философа Панфила Юркевича. Продемонстрировано значительный вклад Панфила Юркевича в развитие украинской традиции «философии сердца», то есть речь идет о «внутреннем человеке» и «человеке сердца». Обращено внимание на аспекты духовной природы человека.

Ключевые слова: гуманизм, духовность, идеал, идея, человек, «философия сердца», христианский гуманизм.

HUMANISTIC IDEALS AS A BASIS FOR SPIRITUALITY PAMFIL YURKEVICH

In this paper the focus is given to the spiritual life of man as the basis of the humanist ideal of Ukrainian religious and philosophical thought in the late XIX – early XX century. It is shown philosophical and anthropological doctrine and defined the essence of the Christian ideal of the philosopher. Analyzed legacy Ukrainian

© Х. Р. Рославіцька, 2014

thinker; philosopher Pamfil Yurkevych. Demonstrated a significant contribution to the development Pamfil Yurkevych Ukrainian tradition «philosophy of the heart», that refers to «inner man» and «human heart». Attention is paid to aspects of the spiritual nature of man.

Keywords: *humanism, spirituality, ideal, idea, man, «philosophy of the heart», Christian humanism.*

Розглядаючи розвиток української історії філософії другої половини XIX – початку XX століть, неможливо не помітити одну з найбільш актуальних та фундаментальних проблем у філософії – проблему людини. Людина завжди була і залишається вихідною і кінцевою точкою всіх устремлінь і прагнень людства. Чимало дослідників і філософів звертали увагу на саму людину, її внутрішній світ, її сутність та якою є її природа. Говорячи про людину як релігійну істоту, яка окрім матеріального має і духовний вимір та прагне до Бога – свого Творця, ми можемо зупинити свій погляд на духовності. Адже духовність – це відродження всіх сутнісних характеристик людини таких як світогляд, розум, почуття, переконання, воля та ідеал. Памфіл Юркевич, будучи релігійним філософом та ґрунтовним автором самобутньої концепції «філософії серця», був переконаний, що в серці людини – найглибша основа та духовне джерело людського існування.

Філософську проблематику Памфіла Юркевича досліджували такі відомі мислителі та філософи як В. Соловйов, Г. Шпет, Д. Чижевський, С. Вільчинська, І. Мірчук, І. Бичко, Л. Кудрик, А. Тихолаз, М. Лоський, С. Булгаков, С. Франк, С. Трубецький, С. Ярмусь та інші. Варто відзначити, що в історії філософії формування уявлень про людину почалося ще з античності і це є свідченням того, що походження людини та її сутність цікавила й цікавить людство також і в сьогодення, адже людина – унікальне та неповторне творіння Боже.

Життя та творчість П. Юркевича на Україні охарактеризували у працях, присвячених історії української філософії, такі сучасні дослідники: В. Горський, Н. Горбач, І. Захара, М. Кашуба, М. Русин, І. Огородник та ін. Проте, говорячи про джерела, з яких Юркевич черпав філософську наснагу, слід назвати два імені: Платон та Кант. Як писав Г. Штеп, «философской опорой Юркевича был платонизм, а оселком, на котором так тонко отточились его мысли, была «Критика» Канта» [7, с. 605]. Ставлення до цих філософів мислитель мав різне, і тим не менше, вони обидва відіграли визначну роль у становленні його філософського світогляду. Якщо говорити про Платона, то він був філософом, з яким Памфіл відчував справжню духовну спо-

рідненість і продовжував здійснювати розвиток його ідей ідеалізму з позиції християнства. А що стосується ставлення до Канта, то його можна визначити як критичне переосмислення, тобто в першу чергу – це кантівське вчення про досвід, вивчення якого справило величезний вплив на формування гносеологічних поглядів Памфіла Юркевича.

Звернемо увагу на те, що проблема гуманістичного ідеалу П. Юркевича набуває усе більшої універсальності та, на жаль, вона є недостатньо дослідженою. Більшість дослідників вивчали його основні ідеї, які є дотичними до гуманістичного ідеалу. Адже гуманістичний ідеал – це всебічно розвинута людина, яка розростанням власних знань виправдовує своє існування на Землі; це свого роду віра в людину, в її можливості та високе покликання. Проблема гуманістичного ідеалу та його християнські імпровізації потребують більш глибокого дослідження та вивчення. В даній статті ми спробуємо розглянути гуманістично-християнський ідеал на основі його філософських праць, а зокрема: «Ідея», «Серце та його значення в духовному житті людини», «Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта», «З науки про людський дух» та інші.

Аналізуючи філософську спадщину Юркевича, будемо розглядати її в річищі гуманістичної традиції. Ми можемо стверджувати, що гуманізм його творчості виражений в основній ідеї: «Людина починає свій моральнісний розвиток з рухів серця, яке скрізь воліло б бачити благо, щастя, солодку гру життя, скрізь хотіло б зустрічати істоти радісні, що зігрівають одна одну теплом любові, що пов'язані дружбою та взаємним співчуттям. Лише у цій формі здійсненого всезагального щастя світ видається їй чимось вартим існування» [6, с. 207]. Центром вчення Памфіла Юркевича є поняття «серце». «До цього символу входить вся сфера духовного життя, неозора множинність пізнання, бажань і почувань, напівсвідомі та несвідомі стани душі. Серце – вихідний пункт усього доброго і злого в думках, словах та вчинках людини» [4, с. 152]. Серце також є осередком душевного й духовного життя людини.

Проте, філософсько-антропологічне вчення Памфіла Юркевича потребує подальшого дослідження. Оскільки людина є індивідуально-неповторною і її душа має свої особливості та своєрідний розвиток, слід зазначити, що дане дослідження уможливить краще розуміння того внеску у розвиток філософської та релігійної думки, який створив своїми працями Памфіл Юркевич. Отже, мета статті – розглянути гуманістично-християнський ідеал як основу духовності людини, опираючись на філософію Памфіла Юркевича.

Памфіл Данилович Юркевич – один із видатних українських релігійних філософів, відомий представник Київської школи «академічної філософії», професор філософії Київської духовної академії, а згодом – декан історико-філологічного факультету Московського університету. Тривалий час філософа зараховували до числа представників російської академічної думки, але погляди Памфіла Юркевича виключно пов'язуються з традиціями української філософії. Тому без ґрунтовного вивчення філософської спадщини Памфіла Юркевича важко збагнути глибинний смисл тих процесів, які відбувалися протягом його життя у сфері української духовності. Як філософ П. Юркевич відрізнявся глибоким знанням історії філософії, новітніх для того часу течій і напрямків філософської думки.

Слід зазначити, що дослідники однотайні в тому, що у філософській думці України в усі часи на першому місці була проблема людини, її моральний образ та духовне життя. Юркевич був переконаний, що особливе місце в житті людини посідає філософія. Адже філософія повинна бути цілісним знанням і звертатися до внутрішнього світу людини. П. Юркевич так само як і його попередник Г. Сковорода розвивав тему про «філософію серця» та цим закладав підвалини формування української філософії. Проте «філософія серця» є основною теоретико-методологічною засадою, на якій будуються всі подальші міркування філософа. Особливу увагу у своїй творчості Юркевич приділяє значенню християнської моралі, де вона є фундаментальною основою, на якій ґрунтується вся філософсько-етична та релігійна система філософа. І знову ж таки, в центрі – людина, яка є величезним зацікавленням людства. Звідси випливає християнська антропологія, яка перш за все спрямована на пізнання внутрішньої таїни людини.

Доволі оригінальними є ідеї Памфіла Юркевича. Філософ формує своє уявлення про ідею як про реальний неприхований факт існування вищого Блага, про який філософія може мислити і на який може вказати, але не може досягнути без духовного зору. До речі, перша публікація мислителя – «Ідея». Ідея для нього є початком і кінцем, основою і метою всіх явищ у світі. Ідея – це не лише єдність, але й цілісність. «Ідея, як основа гармонії між мисленням і буттям, є необхідним припущенням будь-якої науки» [6, с. 12]. Філософія перш за все повинна усвідомити, що гуманістичний ідеал – це правильне витлумачення моральних основ і сенсу життя людини. Гуманістичні ідеали допомагають людині незалежно від обставин, оскільки ідеали притаманні кожній людині, її не лякають небезпеки, вона – любить.

Окрім того, ідеали не лише допомагають окремим людям, вони також сприяють розвитку держави, нації та цілого світу.

Дуже цікавим, з нашої точки зору є стиль філософування Памфіла Юркевича, що веде за собою цілу низку важливих висновків. Безсумнівно, що Юркевич був гуманістом. Він вірить у прекрасну й чисту сутність людини, в те, що її серце любить добро і прагне до нього. Гуманізм виходить з того, що характеристика основних цінностей життя базується на якісному розмежуванні доброго та злого стосовно цілісної людини. Цілісність в свою чергу є запорукою того, що філософська думка у визначних проявах великих мислителів завжди сучасна за своєю суттю, адже вона постійно актуальна.

З точки зору Юркевича, філософія не може бути духовною і тому вона має право на ідеальне світоспоглядання, а воно є справою людства, яке ніколи не живе абстрактною свідомістю, але розкриває своє духовне життя в усій повноті та цілісності його моментів. Філософія, незважаючи на свій потяг до спекуляції, залишається наукою про дух, але слід зауважити, що одні системи містять в собі більше духовності, а інші – менше. Духовність «освітлює» філософію зсередини. Саме з цієї позиції Юркевич визначає «міру» духовності в окремих вченнях, тобто не заперечує висновків, а висвітлює новий зміст вчень, що стає очевидним при описі вирішення у цих вченнях різних питань. Іншими словами, Памфілу Юркевичу не притаманний гегелівський підхід до історії філософії, він дотримується погляду, що філософське осмислення духовності завжди сучасне за своєю суттю. Гармонія душі і тіла досягається перемогою над пристрастями послухом голосу сумління та діяльною відданістю волі Божій. Людський дух створений «до вільного подвигу правди й любові та до торжества над тваринними потягами чуттєвості й самолюбності; у цьому полягає остання умова моралісної свободи людини» [6, с.105].

Дещо інший наголос – у філософії Канта. Юркевич сприймає її перш за все як надбання людського розуму й намагання показати його метафізику як раціонально-теоретичний підхід – гегелівський. На думку Юркевича, Канта не завжди адекватно сприймають через складність його методики, яка в певній мірі приховує розглянуте питання про вищу духовну сутність. Відповідно, філософ говорить про Канта як такого мислителя, що вирішує питання про філософське осмислення духовності. Памфіл Юркевич у своїй праці «Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта» зазначає: «Слід відрізнити те, що говорить філософія Канта, від того, що каже сам Кант: його скептична думка про те, що категорії мають суб'єктивну придатність

і застосовуються лише до явищ у визначеннях часу, заперечується метафізичним значенням його вчення про досвід» [6, с. 297].

Матеріал для роздумів Юркевичу подає не стільки кантівський сумнів, скільки людина, яку український мислитель вважає за необхідне помістити в центр своєї опіки. Філософ пропонує нам визначити єдиний масштаб виміру «раціо» у вершинах філософської думки людства нераціональним для людини-мислителя. Саме такими були Сократ, Платон, Арістотель, Кант. У Платона – це «розмова душі самої з собою». А можна вважати, що такі думки «народжуються у муках», або ж перевертають усі попередні уявлення про світ. Саме до таких думок призводить характер та стиль філософування Юркевича, звісно ж, їх можна простежити, уважно перечитавши його праці.

Друга половина XIX століття характеризується, з одного боку, зростаючою зацікавленістю до філософських проблем, а з іншого – глибоким розколом серед інтелігенції. Духовним переживанням та пошукам протиставляється раціоналізм, який мав інтерес до матеріалістичних ідей. Це був розрив між інтелектом та інстинктом, розумом та інтуїцією, причому розум втрачав свою глибинність, прагнучи не пізнавати, а засуджувати та викривати. Саме таким підходом характеризується сутічка Юркевича та Чернишевського. Внаслідок цього з'явилась праця Памфіла Юркевича «З науки про людський дух», де він виступав не лише з критикою філософських побудов автора «Антропологічного принципу у філософії», а й показав своє філософське бачення світу та проблему моральності людини. Зазначимо, що ідеї Чернишевського спотворюють філософію гуманістичного ідеалу Юркевича.

Якщо спробувати у стислій формі викласти сутність філософської позиції Чернишевського, то вона матиме такий вигляд: його «Антропологічний принцип» ґрунтується на запереченні відмінностей між духом і матерією, а також на запереченні внутрішнього досвіду і встановленні тотожності між тим, що він украй невдало іменує «моральними науками» (тобто філософією) та природознавством. Із заперечень власних тез і починає свою критику Юркевич.

Філософ показує всю неспроможність переконаності Чернишевського в тому, що природничі науки дають відповіді на всі запитання, які раніше належали лише до компетенції філософії. Автор «Антропологічного принципу» не лише поставив відчуття, уявлення й мислення в один ряд із фізіологічними функціями організму, але й безпосередньо ототожнював їх. У відповідь Памфіл Юркевич висуває цілком ясні й переконливі заперечення: «Отже, треба сказати: ми знаємо, що

будь-який нерв починає рухатися внаслідок зовнішнього впливу. Але що «певним нервам належить відчуття», цього ми аж ніяк не знаємо з фізіологічного досліду: тому що ці «певні нерви» являють собою для нашого фізіологічного досліду лише рух» [6, с. 129].

У своїй науці про людину філософ говорить, що основні сили людського духу – серце і голова. «Стан серця є весь душевний стан людини, і ніколи зовнішні прояви, думки, слова і діла не можуть виявити цього стану цілком» [5, с. 150]. У протиставленні «серця» і «голови», слід визначити, що «голова» – теоретичний елемент духу та розуму, а «серце» – моральний або ж практичний елемент духу, тобто основа волі і афектів. У даному протиставленні нема так званої залежності, оскільки серце є основою душевного життя, а розум, у свою чергу, – світло, яке освітлює цю основу. Філософ підкреслює, що розум – лише вершина, а не корінь духовного життя людини. Знання ми отримуємо в результаті духовної діяльності. Мова йде про те, що знання може бути засвоєним в тому випадку, коли проникне в саме серце.

Його праця «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» високо оцінена дослідниками, оскільки філософічна сила цього твору така велика, що сам Юркевич міг би забезпечити собі звання філософа і ввести його в історію світової культури. «В серці людини лежить основа того, що її уявлення, почування й учинки дістають особливість, в якій виражається її душа, а не інша, або дістають такий особливий, окремо визначений напрям, завдяки якому вони є вирази не загальної духовної істоти, а окремої живої дійсно існуючої людини» [6, с. 88–89]. Серце в філософії Юркевича – це «скарбник і носій фізичних сил людини, центр душевного й духовного життя людини, центр усіх пізнавальних дій душі, центр її душевного й духовного життя. Воно є основою волі, пізнавальної діяльності й морального життя людини. У ньому зосереджуються всі її моральні почуття. Це той скрижаль, на якому викарбуваний природний моральний закон» [3, с. 136]. Міститься цей закон у серці, як у найглибшій стороні людського духу. Сам філософ виступає проти всіх спроб знести сутність душі, а також духовність людини до мислення. Адже воля та почування серця зникають у мисленні і цим втрачають суттєвість. Сутність душі у свою чергу стає відкритою, прозорою та ясною. «Людина повинна віддати Богові одне своє серце, щоби зробитися Йому вірною в думках, словах і справах: дай мені, сину мій, своє серце, волає до людини Божа премудрість» [6, с. 78].

Зауважимо, що без мислення не може існувати людина повноцінно. У правильному розвитку людського духовного життя здатності

душі повинні збігатися з мисленням. Юркевич зазначає: «мислення не вичерпує всієї повноти духовного людського життя так само, як досконалість мислення ще не позначає всіх досконалостей людського духу» [6, с. 84]. Світ у всій його повноті існує і відкривається найперше для глибокого серця, а уже звідси – для розуміючого мислення. Все, що розв’язує мислення, в першу чергу походить від потягів та вимог серця. Завдяки серцю людина отримує особистісне спрямування, яке виражає, знаходить та розуміє різні душевні стани, які дуже важко досягнути розуму. Знання за будь-яких умов повинне проникнути в серце людини, аби стати силою її духовного життя.

Серце має принципове значення для етики, адже про людські вчинки, зрештою, судимо, визначаючи їх чинники – зовнішні обставини, чи мотиви внутрішнього характеру. Юркевич відстоює ту принципову думку, що людина покликана робити добро вільно. Наприклад, праведні справи може людина здійснювати з необхідності, але у такому випадку вони мають значення тільки юридичне, а не моральне. Отже, саме любов є джерелом усіх істинно моральних вчинків. За Памфілом Юркевичем моральна вартість вчинку визначається лише мірою вільної любові серця до добра. Філософ виступає проти спроб вважати первісним джерелом морального законодавства розум. Моральна діяльність здійснюється, без сумніву, згідно з законом. Розум через порівняння різних проявів моральної діяльності виробляє загальні моральні закони, моральні правила, ідеї, в яких ми усвідомлюємо домінуючий моральний порядок у світі й людині. Розум – частина душі, яка панує і керує, але він не є силою, що народжує. Стосовно моральності, то – це життя, і до того ж, цілком нормальне.

Опираючись на обґрунтовану філософію серця, П. Юркевич обстоює гармонійне співвідношення між знанням і вірою, що враховує самостійне значення обох компонентів відношення й прагнення до їхньої творчої взаємодії. На думку дослідника С. Ярмуся – центром філософії Памфіла Юркевича була найвища правда, а саме правда про індивідуальну людську істоту й людину взагалі і, звісно ж, відношення людини до тих вартостей, які виходять поза межі емпіричного світу. Оскільки Юркевич був християнським мислителем, то він мислив категоріями конкретності. Морально-практична філософія спрямовує сучасну людину у русло любові й добра та допомагає у пошуку втрачених життєвих орієнтирів.

Підсумовуючи все сказане вище, необхідно зазначити, що Памфіл Юркевич сконцентрував свою діяльність на метафізичній стороні людської сутності, що перетворилася у «філософію серця». В супер-

ечці із Чернишевським, Юркевич не погоджується з ним і створює свою антропологічну філософію, де сутність людини, як тілесна, так і духовна складається з двох компонентів: «голови» і «серця». Ці категорії виявляються не лише фізіологічними органами, а й визначають дві головні риси духовної сутності людини. Серце – початок всієї вольової, моральної та духовної сутності, а голова – зосереджує в собі теоретичні, розумові та логічні сторони людської діяльності. Отже, питання духовності як основи гуманістичного ідеалу посідає доволі важливе місце у філософській спадщині Памфіла Юркевича. Працями про духовне життя людини філософ зробив значний внесок у розвиток української філософсько-релігійної думки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Гуманізм Юркевича мав яскравий християнський характер, адже християнська загальнолюдська мораль є фундаментальною засадою, на якій базується філософія.

Список використаних джерел:

1. Горбач Н. Я. Специфіка української філософії. – Львів : Каменяр, 2006. – 216 с.
2. Горбач Н. Я. Філософія Памфіла Юркевича. – Львів : Каменяр, 2007. – 184 с.
3. Лук М. І. Етичні ідеї в філософії України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Київ : Наукова думка, 1993. – 148 с.
4. Філософія. Підручник / За ред. Горбача Н. Я. – Львів : Логос, 1995. – 224 с.
5. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – Нью-Йорк, 1991. – 175 с.
6. Юркевич П. Д. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі» / Переклад з російської В. П. Недашківського ; упорядкування, передмова й примітки А. Г. Тихолаза. – Київ : Абрис, 1993. – 416 с.
7. Юркевич П. Ю. Философские произведения. – Москва : Издательство «Правда», 1990. – 669 с.